

FINLANDIYA TAJRIBASI – BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMI SOHASIDAGI ISLOHOTLAR ASOSI

To'rayeva Sojida Erkinovna

UNIVERSITY OF SCIENCE AND TECHNOLOGIES

“Boshlang'ich ta'lim” kunduzgi

1-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10450037>

Annotatsiya: Bugungi kunda ta'lim sohasida mavjud bo'lgan ba'zi kamchiliklarni bartaraf etishda chet el tajribasidan foydalanishimiz zarur. Chet el tajribasini o'rganish shuni ko'rsatdiki, Finlandiya ta'lim tizimi, ayniqsa boshlang'ich ta'lim sohasidagi tajribasi nihoyatda beqiyos. Dunyoning bir qator yetakchi davlatlari ta'lim tizimini isloh qilishda Finlandiya tajribasidan foydalanib kelmoqdalar. O'zbekistondagi boshlang'ich ta'lim tizimini Finlandiya tajribasidan foydalangan holda isloh qilish ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: ta'lim sohasidagi ayrim muamolar, ta'lim sohasidagi islohotlar, boshlang'ich ta'lim, chet el tajribasi, Bilimni baxolash xalqaro tadqiqot dasturi (PISA), Finlandiya ta'lim tizimi, professional o'qituvchi.

Ta'lim sohasi haqida so'z yuritar ekanmiz, shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, bugungi kunda mazkur sohada olib borilayotgan islohotlar o'zining ijobiy natijalarini bermoqda. Ammo bu muvaffaqiyatlar bilan bir qatorda, ta'lim tizimida, ayniqsa boshlang'ich ta'lim tizimida o'z yechimini kutayotgan quydagi muamolar mavjud:

- umumta'lim muassasalari rahbarlarini tanlash va joy-joyiga qo'yish masalalarini hal etish, idoraviy mansub tashkilotlarning mulkidan samarali foydalanishda xalq ta'limi boshqaruv organlari rolining yetarli darajada emasligi;
- umumta'lim muassasalari rahbarlari zimmasiga ularga xos bo'lmagan vazifalar yuklanishi, muassasa direktori va uning o'rinbosarlari o'rtasida vakolatlarning aniq taqsimlanmaganligi, ular faoliyati samaradorligini baholashning aniq mezonlari va parametrlari mavjud emasligi;
- umumiy o'rta ta'limning dolzarb masalalari va ularning natijalarini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha chuqur ilmiy tadqiqotlarning mavjud emasligi, o'quv- tarbiya jarayonini uslubiy ta'minlash masalalarida xalq ta'limi bo'limlari va umumta'lim muassasalari o'rtasida o'zaro hamkorlik darajasining pastligi;
- rahbarlar, o'qituvchilar va umumta'lim muassasalari boshqa xodimlarining kasbiy faoliyatiga asossiz ravishda aralashuvdan himoya qilish mexanizmlarining samarasizligi, nazorat qiluvchi va boshqa davlat organlari tomonidan maktablarni tekshirish haddan ziyod ko'payib ketganligi;
- ta'lim sifatini ta'minlash, o'qituvchilarning bilim darajasini va pedagogik mahoratini oshirish masalalarida umumta'lim muassasalari faoliyatidagi ochiqlik va shaffoflik darajasining yetarli darajada emasligi, o'quv-tarbiya jarayoni ustidan samarali jamoatchilik nazoratining mavjud emasligi;
- xalq ta'limi tizimi muassasalarini moliyalashtirish va moddiy-texnik ta'minlash mexanizmining mukammal emasligi, ularning faoliyatiga zamonaviy me'moriy yechimlar,

innovatsion ishlanmalarni va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish darajasining pastligi.

Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, tadqiqotchilardan keng ko'lamda ilmiy- tadqiqot ishlarni olib borish, mahalliy va chet eldagi ilg'or tajribani o'rganish, tahlil qilish va amaliyotga tadbiiq qilishni talab etadi. Chet el tajribasi haqida so'z yuritar ekamiz, Finlandiya ta'lim tizmi, xususan boshlang'ich ta'lim tizimi sohasidagi tajribasi haqida alohida to'xtalib o'tish lozim.

Bu haqida, Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev 2022-yilning 8-oktabrida, Sirdaryo vioyatiga tashrifi davomida jurnalistlar bilan qilgan muloqotida alohida to'xtalib, quydagilarni ta'kidlab o'tganlar: «Darsliklar masalasida ham ancha muammo borligi uning ichiga kirgach bilindi. Ularning saviyasi haqida katta muhokamalar bo'ldi. Finlandiya standarti bilan 1-4 sinflar uchun darsliklar qiladigan bo'ldik. Finlandiya xalq ta'limi Yevropa miqyosida, umuman, dunyoda raqobatbardosh hisoblanadi».

Finlyandiya ta'lim tizimining yaqin tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, qiziq faktlarning guvohi bo'lamiz. XX asrning 70-yillariga qadar bir qator kamchiliklar mavjud bo'lib, ular ta'lim tizimini samarali faoliyat ko'rsatishiga to'sqinlik qilgan. Natijada ta'lim tizimida jiddiy islohotlarni amalga oshirish zarurati yuzaga kelgan. Ilg'or tajriba va ilmiy-tadqiqot ishlari natijalariga asoslangan holda islohotlar yo'nalishlari belgilab olingan va bosqichma-bosqich amalga oshirilgan bo'lib, birinchi jadvalda ular bilan tanishishingiz mumkin.

Islohotlardan oldin	Islohotlardan keyin
Bolalarning qiziqish va qobiliyatlarini hisobga olmagan holda umumiy boshlang'ich ta'lim amalga oshirilgan	O'quvchilarning yetti yoshdan boshlab qiziqishiga va qobiliyatlarini qarab maxsus fanlarga yo'naltirilgan o'rta maktablarda tahsil olishi joriy etildi.
O'qituvchi kadrlar universitetlarda emas, balki kollejlardan tomonidan tayyorlangan. O'qituvchilar malakasini oshirishga kam e'tibor berilgan. 90- yilgacha o'quv dastur va rejalari davlat tomonidan ishlab chiqarilgan	O'qituvchi kadrlar universitetlarda tayyorlanishi, barcha o'qituvchilar ilmiy tadqiqot ishlari bilan shug'ullanib magistr darajasiga ega bo'lishi majburiy deb belgilab qo'yildi.
O'quvchilarning salomatligi va psixologik holatiga kam etibor berilgan.	Barcha maktablarda bolalarning sog'lig'i va farovonligini ta'minlashga qaratilgan mexanizmni amaliyotga joriy etilgan.
O'rta boshqaruv bo'g'ini kadrlarining kompetentligini ta'minlashga kam ahamiyat berilgan.	Barcha o'rta boshqaruv bog'ini kadrlarning kompetentligini ta'minlandi.
Bolaning maktabdan tashqari faoliyati va qiziqishi boyicha bandligini ta'minlash masalalariga jiddiy qaralmagan.	O'quvchilarning maktabdan tashqari faoliyatini unumli tashkil qilish amalga oshirildi.

Amalga oshirilgan islohotlar tez orada o'zining ijobiy natijasini berdi. 2001-yilda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti dunyoning turli mamlakatlarida 15 yoshli o'quvchilar ishtirok

etgan birinchi xalqaro tadqiqot natijalarini e'lon qildi. Bilimni baxolash xalqaro tadqiqot dasturi(PISA) testlari asosida fin o'quvchilarining ona tili, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'zlashtirish darajasi aniqlandi. Ushbu fanlar bo'yicha o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlari, balki ularni amaliyotda qo'lay olish ko'nikma va malakalari ham baholandi. Bunda Finlandiya 31ta mamlakatni orta qoldirib, yuqori natijalarni ko'rsatdi.

Boshlang'ich ta'lim muammolariga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlarni va internet manbalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda Finlandiya davlatining mazkur sohada erishgan yutuqlari g'oyatda maqtovga sazovor. Uning tajribasidan ko'pchilik chet el davatlari, jumladan, AQSH, Fransiya, Germaniya, Shvedsiya va boshqa rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimini isloh qilishda samarali foydalanib kelmoqdalar va kutilgan natijalarga erishmoqdalar.

Finlandiya ta'lim tizimiga chuqurroq nazar tashlaydigan bo'lsak, uning bir qator o'ziga xos afzalliklari namoyon bo'ladi. **Finlandiyada** ta'lim - hamma uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash deganidir. Tenglik tushunchasi juda qadrlanib, barcha o'quvchilar bilim va qobiliyatlaridan qat'iy nazar, bir xil sinflarda o'qiydi. Ta'lim olish imkoniyatlarini teng ravishda taqdim etish bilan birga, professional o'qituvchilar dars beradi.

Finlandiya universitetlaridagi ta'lim fakultetlarining ustunvor vazifasi **“o'zini o'zi boshqaruvchi o'qituvchilar”**ni tayyorlashdan iborat. Ta'lim fakultetiga talabalarning bilimiga qarab tanlanmaydi. Bizning ta'lim tizimizdan farqli o'laroq, bir necha bosqichli tanlovdan so'ng, **kelishuvchanlik, bolalarni tushuna olish, mexnatsevarlik, intiluvchanlik** kabi hislatlarga ega bo'lgan nomzodlar tanlab olinadi. Har yil o'qituvchi lavozimida ishlash uchun istak bildirgan 8500 nozomzoddan atigi 800 nafari tanlab olinadi. O'qituvchilarning yuqori darajadagi bilimlari bolalar rivojlanishining barcha bosqichlarini kuzatib borish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muamollarning oqilona yechimlarini topish uchun eng muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Finlandiyada o'qituvchilar har bir o'quvchining o'zlashtirishiga qarab o'quv dastur va drasliklarni o'zgartirishlari ham mumkin. O'quvchilarning har biriga individuval e'tibor qaratilishi natijasida, darsga qiziqish va yaxshi o'zlashtirishga erishiladi. Maktab o'quvchilari uchun darslik, yozuv daftarlari, o'quv qurollari har yili bepul taqdim etiladi. Asosiy ta'limni fin o'quvchilar 9 yil davomida olishadi va ularning 60 foizi o'qishini oliy ta'lim muassasalarida davom ettiradi. O'zbekiston bilan taqqoslaydigan bo'lsak, hozirgi kunda maktab bitiruvchilarining 33 foizigina o'qishni oliy ta'lim muassasalarida davom ettirmoqda.

Bunday ko'rsatkichlarni sababini o'rganish uchun O'zbekiston va Finlandiyaning boshlang'ich talim tizimining o'ziga hos jihatlarni tahlil qilish va o'zaro taqqoslab ko'rish mumkin. Asosiy farqlar ikkinchi jadvalda aks etgan.

O'zbekiston	Finlandiya
Maktab formasi majburiy	Maktab formasi majburiy emas
Baholash besh ballik tizimida	Boshlang'ich sinflarda baholash tizimi mavjud emas
O'quv dasturi va darsliklar davlat tomonidan belgilanadi	O'quv dasturi va darsliklar o'qituvchi tomonidan belgilanadi

Uyga vazifa mavjud	Uyga vazifa mavjud emas. Chunki, o'qish joyi faqat maktab deb hisoblaniladi
Barcha o'qituvchilar kamida "bakalavr" darajasiga ega bo'lishi shart	Barcha o'qituvchilar kamida "magistr" darajasiga ega bo'lishi shart, hamda uch bosqichli tanlovdan o'tish lozim
Maktab tozaligi maxsus ishchilar tomonidan nazorat qilinadi (ya'ni farroshlar mavjud)	Maktab tozaligi o'quvchilar tomonidan nazorat qilinadi (Finlandiya maktablarida farroshlar yo'q, barcha tozalik ishlari o'quvchilar tomonidan, navbatma navbat bajariladi)
Dars vaqtlari 5-6 soat (Hususiy maktablarda esa 7-8 soat)	Dars vaqti 4 soat
Maktab o'qituvchilari malakasi har 3 yilda oshiriladi	Maktab o'qituvchilari malakasini oshirish har hafta 2 soatni tashkil etadi.
Maktab oshxonalarida achchiq, shirin, sho'r, non mahsulotlari, ayrim zararli mahsulotlar sotiladi	Maktab oshxonasida mahsulotlar bepul bo'lib, sut, suv, meva va sabzavotlardan boshqa mahsulotlar yo'q
"Raqobat" tushunchasi mavjud	"Raqobat" tushunchasi mavjud emas, Fin madaniyatida biri boshqasidan ustun degan tushuncha qadrlanmaydi.
Tashqi nazorat va bosim mavjudligi	Tashqi nazorat va bosim mavjud emas

Yuqoridagi tahlildan ko'rinib turibdiki, Finlandiya boshlang'ich ta'lim tizimi bolalarni erkin fikrlash, stress holatlarini yuzaga keltiruvchi omillarni bartaraf etish, o'quvchilarga individual yondashish, ma'suliyatlilik hissini singdirib borish, bolalar uchun qulay bo'lgan fiziologik sharoitlarni va psixologik muhitni yaratish, o'qituvchilarning yuqori darajadagi professional kompetentsiyasini ta'minlashga qaratilgan. Shubhasiz, bular ta'lim samaradorligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va o'quvchilarni o'qishga bo'lgan intilishlarini kuchaytiradi, hamda mazkur ta'lim tizimining yuqori samaradorligini ko'rsatadi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, boshlang'ich sinflarda puxta olingan ta'lim o'rta va yuqori sinflarda hamda keyinchalik oliy ta'lim muassasalarida olinadigan bilimlar uchun mustahkam poydevor vazifasini o'taydi.

Yuqorida bayon qilingan muloxazalardan kelib chiqqan holda, uzluksiz ta'lim tizimining asosiy bo'g'ini bo'lgan boshlang'ich ta'lim tizimini sifatini va samaradorligini oshirish uchun quyidagilarni tavsiya etamiz:

– ta'lim jarayonidagi talab va tartibni erkinlashtirish hamda o'quv yuklamalarini o'zlashtirish darajasidan kelib chiqqan holda individuallashtirish orqali yengilliklar yaratib o'quvchilarni maktabga kelishga va ta'lim olishga bo'lgan intilishlarini oshirish;

- o'qituvchi lavozimiga tayinlanadigan nomzodlarning yuqori darajadagi kasbiy kompetensiyaga ega bo'lishi muntazam ravishda o'z ustida ishlashi va malakasini oshirib borishi;
- ta'lim jarayonida o'quvchilarning jismoniy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan qulay sharoitlarni va psixologik muhitni yaratish.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni har tomonlama barkamol bo'lib yetishishida ta'lim muhim o'rin egallaydi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimi nihoyatda katta ahamiyatga ega. Chunki uzluksiz ta'lim tizimini keyingi bosqichlarining natijasi va samaradorligi boshlang'ich ta'lim jarayonida olingan bilim va shakllangan ko'nikmalarga bog'liq bo'ladi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim tizimini bu sohasida ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish, innovatsion g'oyalarni va ilg'or chet el tajribasini tadbiq etish orqali jiddiy yondashgan holda isloh qilish talab etiladi. Shubhasiz, bu sa'y-harakatlar yaqin kelajakda o'z natijasini beradi va jamiyatimiz taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, constitution.uz
2. Ta'lim tog'risidagi qonun, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son, lex.uz
3. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi, 24.10.2020 y, lex.uz
4. Grigoriy Petrov. "Oq nilufarlar yurtida", "Faktor press", 2021 y.
5. Timoti Uoker. "Finlandiya ta'lim mo'jizasi", "Global books", 2023 y.
6. Salberg Pasi. "Финские уроки. История успеха реформ школьного образования в Финляндии", "Арт-транзит, классика- XXI", 2015 г.